

*Orgaan van de „Vereniging Vrienden van het Zaanse Huis”
Voortzetting van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”*

Administratie: Zonnewijzerspad 8, Zaanse Schans

Redaktie: Parkstraat 44, Zaandam

Verschijnt 3-maandelijks

Juni 1980 No. 74

DE AANHOUDERS WINNEN

Het verhaal van een uniek stukje Stadsvernieuwing in Wormerveer.

Op zaterdag 26 april j.l. heeft de landelijke federatie Het Behouden Huis in een studiedag aandacht besteed aan de problematiek rond het kleine woonhuis, dat niet de bescherming ingevolge de Monumentenwet geniet, maar dat het toch verdient om bewaard te blijven.

Waarom *nu* een studiedag met een dergelijk thema? In het jaar 1975 stonden de monumenten in het centrum van de belangstelling. Nu, vijf jaar later, wordt van overheidswege slechts bij uitzondering nog een pand aan de monumenten-

lijst toegevoegd en zijn de gevolgen steeds duidelijk waarneembaar.

Genieten de monumenten in ieder geval nog een zekere vorm van bescherming; voor de niet-monumenten liggen velerlei bedreigingen op de loer. Daar waar wettelijke beschermende bepalingen en financiële steun niet geboden worden, zal het de particulier (individu, stichting, vereniging) moeten zijn die het voor het huis opneemt en zullen veelal onconventionele middelen uitkomst moeten bieden wil het pand behouden blijven.

In dit nummer van ANNO vraag ik uw aandacht voor een bijzonder geval in de geschiedenis van de strijd voor een stukje stadsherstel, waaruit blijkt, dat particulier initiatief tot resultaat kan leiden, ook al lijkt aanvankelijk, dat we te doen hebben met een hopeloze zaak.

Ik doel hier op het Herman Gortererf in Wormerveer, waar na een lange en inspannende weg op zeer bijzondere wijze wordt gewerkt aan de herinvulling van een trieste afbraakbuurt. Mogelijk herinnert u zich het verhaal, zoals dat in 1977 begon: de gemeente Zaanstad besluit tot sloop van het pand Zaanweg 36 te Wormerveer, het geboortehuis van de dichter Herman Gorter. Het laat-empire pand staat op de voorlopige lijst van beschermde monumenten. De Stichting Zaans Schoon slaat alarm en te elfder ure wordt de sloop gestopt. Het pand is echter al zo toegetakeld door leegstand, brand en sloop dat er méér dient te gebeuren wil het niet alsnog het loodje leggen. Op initiatief van Zaans Schoon wordt een groep van particulieren rondom het huis gemobiliseerd, die tezamen de Stichting Herman Gorterhuis oprichten.

De feitelijke situatie waarin het pand zich bevindt temidden van een mistroostig en vervallen fabriekscomplex maakt een restauratieplan voor het Gorterhuis alleen onvoldoende. Wil het pand een kans maken, dan dient zijn omgeving in de renovatie te worden betrokken. De vragen waarvoor de Stichting zich ziet geplaatst, worden er niet simpeler op, maar het plan voor het huis en zijn omgeving krijgt gestalte: 25 huizen zullen er verrijzen op de grondplannen van wat er aan panden stond voordat het fabriekscomplex ze opslokte.

Het duurt lang voordat de gemeente Zaanstad zich achter het plan schaart en de Stichting met de aannemer tot afspraken kan komen die de uitvoering mogelijk maakt. Een lange, moeizame weg, waarin steeds weer nieuwe hindernissen moeten worden genomen.

Waarom is de geschiedenis van dit Herman Gortererf zo bijzonder? Omdat vele mensen hun werkkraft en reputatie hebben ingezet zonder dat vaststond dat het plan zou slagen, omdat zij zich niet hebben laten leiden door onverschilligheid of winstbejag. Zij hebben zich niet laten ontmoedigen door alle obstakels die in dit jarenlange proces op hun pad zijn gekomen.

Het einde is nog niet in zicht, maar het begin is er. Het Herman Gorterhuis is letterlijk uit zijn as verzezen en wanneer het laatste huis op het voormalig fabriekscomplex is voltooid, heeft zich op een van de beruchte open gaten in de Zaanstreek een stukje Wormerveer hersteld van grote allure.

M.M. van Leeuwen-Enklaar

INDUSTRIËLE ARCHEOLOGIE II

In ANNO van september vorig jaar vroeg ik mensen die geïnteresseerd zijn in industriële archeologie contact met me op te nemen. Dat heeft een aantal reacties opgeleverd en dat is bijzonder verheugend. Want in de Zaanstreek bewaren en herstellen we mooie oude huizen en molens, maar voor monumenten van bedrijf en techniek is de aandacht tot dusverre gering geweest en daar moet – mede in aanmerking nemend dat we het oudste industriegebied in Nederland zijn – spoedig verandering in komen. Anders hoeft het niet meer!

Inmiddels is een groepje mensen een aantal malen bijeen geweest. We hebben de mogelijkheden in de Zaanstreek bekeken. De belangstelling richt zich in eerste instantie op het behoud van gebouwen, eventueel met andere bestemming, het zichtbaar maken van produktieprocessen, de oral history en het bewaren van bedrijfsarchieven. Begonnen moet worden met inventarisatie, de problematiek van het opstellen van een documentatiesysteem heeft de hoogste prioriteit. Het spreekt vanzelf dat de krachten zoveel mogelijk gebundeld moeten worden. Daarom zijn inmiddels contacten gelegd of

zal contact worden opgenomen met de Zaanse industrieën – bij sommige bedrijven worden al gereedschappen en machines bewaard – en met instanties als Zaanse Molen, Oudheidkamer, Monumentenzorg, de Gemeente en bijvoorbeeld de Maatschappij voor Nijverheid en Handel, die bezig is bedrijfsarchieven te verzamelen. Om zo de te ontplooiën initiatieven een zo goed mogelijke start te geven en geen dubbel werk te doen.

Het ziet er naar uit dat er komend najaar een afdeling Zaanstreek van de Landelijke Vereniging tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek zal kunnen worden opgericht, die dan ook tegenover verschillende instanties als gesprekspartner kan optreden en die op wat langere termijn zal streven naar een „museumtentoonstellingsmogelijkheid”. Het is in dit soort zaken een kwestie van een lange adem ... en van mankracht. Want natuurlijk komen we handen te kort. Helpt u mee? Zo ja, bel dan 075-286966!

Marie-Louise Tiesinga

BOUWKUNDIG ALFABET

ANNO 1961, BOUWKUNDIG ALFABET

Blauwbakken. gesmoorde ongeglazuurde plavuizen, soms ook „bakken” genoemd. Zie ook bij **Back**. In de verschillende bestekken worden kleuraanduidingen soms toegevoegd, zoals rode-, zwarte-, groene- en gele bakken. Heelbakken zijn de geglazuurde plavuizen. Halfbakken en rouwebakken waren zachter en van mindere kwaliteit.

Blauwe-end. In de Zaanstreek het vertrek dat in blauwe kleuren was geschilderd. In boerderijen in Noordholland het met blauwbakken bevoerde deel van de stal, waar 's zomers werd gewoond.

Lt.: L. Brandts Buys, De landelijke bouwkunst in Noordholland.

Bles, bezaagde balken met één of meer waankanten. De balk is dan aan één of meerdere zijden bles.

Blinden. binnenluiken, die zowel vouwbaar, draaibaar of schuifbaar waren. De eersten waren meestal als onderdeel van de raamontimmering opgenomen. De schuifluiken verdwenen tussen het buiten- en het binnenschot.

Blindnis, verdiepte gedeelte in het het gevel-metselwerk in de vorm en de grootte van een raamkozijn en zo meespelend in het ritme van de architectuur. Soms zijn door middel van geprofileerde lijsten de kozijnvormen op gepleisterde of houten gevels aangebracht. Men ziet ze veel toegepast bij gemetselde kerktorens. In de theekeupel van de Zaanse Schans zijn ook twee blindnissen.

Blindveinster. nisje in de stam van de stookplaats gemetseld en betegeld, o.a. in verschillende panden in de Zaanse Schans. Deze nisjes komen algemeen voor in noordholland in 17de eeuwse schouwen. Ze dienden om er een lamp of kaars in te zetten.

Blok. katrol, ook wel takel genoemd. Ze komen voor als enkele, dubbele, tweeschijfsblokken (zg. tweedehandje), drieschijfsblokken enz.

Blokdeel. korte horizontale balk als verbindingsstuk tussen de kromme stijl (spantbeen van de kap) en het wurmt. Meer gebruikte benaming is **Blokkeel**.

Blokgoot. Goot gemaakt door uitholling (uitdisselen) van een rib; tegenwoordig ook wel badinggoot genoemd. Deze goten waren algemeen gebruikelijk. Ze rusten op gootklossen of gootijzers en zijn soms aan de buiten(onder)kant geprofileerd.

Blokkeel. zie **Blokdeel**.

Boek, haardschut; nagenoeg vierkant scherm met twee vouwbare vleugels en een middenstuk, dat diende om een stookplaats te verbergen (in de zomer). Was gemaakt van op een geraamte aangebracht behangsel. Het middendeel of voorscherm was veelal met een landschap beschilderd. Een andere manier om 's zomers de stookplaats aan het gezicht te onttrekken was: een grote kostbare vaas ervoor te plaatsen. In de huizen waar men zich een dergelijk kostbaar geval niet kon veroorloven verving men de vaas dan wel eens door een in vaas-vorm uitgezaagde plank, die dan werd beschilderd. Dit werd dan een **boerebedrieger** genoemd.

Boenstoep. in de wal gemaakte houten steiger, waar het vaatwerk en emmers werden geboend en gespoeld in de sloot.

Synoniem: **Walstoep**.

Boenwal. zie **Boenstoep**.

Boereberieger. Zie bij **Boek**.

Bokkepiel. afgesleten verfkwast.

Bokkepoot. verfkwast waarbij de kwast haaks op de (lange) steel zit. Werd veel gebruikt bij het teren van huizen en schepen.

Bolkozijn. een half kruiskozijn, waarbij een lichtopening (met glas) en een lichtopening (met luik) naast elkaar waren geplaatst. Ze worden in diverse bestekken genoemd, o.a. Assendelft, spinhuis 1664; Oostzaan, woonhuis 1680; Westzaan, weeshuis 1716. Zie ook bij **Kloosterkozijn**.

Bolus. Gele, roodbruine of bruine toonaarde. Deze werden o.a. gebruikt voor het polijsten van metaal of glas. Bouwonderdelen die verguld moesten worden met bladgoud, werden eerst met een bolus van gele of rode toonaarde bestreken.

Bommel. ronde of vierkante sluitboom tussen een paar klampen, ter afsluiting dwars achter een deur geplaatst.

Bon. ook bontje of bontie; kast of kastje aan of in de wand getimmerd. Dit kon zijn:

a. een tot bergplaats afgeschoten vak. De uitgebreide uitvoering is dan een kast.

b. een aan de wand getimmerd kastje, meestal meerdere in één vertrek: een wand met bontjes. Ter onderscheiding wel genoemd als het noorder- of het zuiderbontje.

c. de bontjes die onder een raamkozijn zijn getimmerd en waarbij de bovenkant de vensterbank is, werden **Rechtbontjes** genoemd; deze benaming werd ook voor **aanrechtkastjes** gebruikt.

d. een „open bon” is een aan of in de wandbetimmering opgenomen Assendelver-kast. In tegenstelling tot de met bont schilderwerk bezette losse Assendelverkasten, was de open bon in de wandkleuren meegeschilderd.

Boor. gereedschap om ronde gaten mee te maken. Boren zijn blijkens afbeeldingen al sinds de middeleeuwen in gebruik. Op die afbeeldingen zijn o.a. te zien:

1. de avegaar, een grote handboor met dwarsstuk (dus T-vormig)

gebruikt om grote gaten mee te maken. Zie **Auweger**. Het scherpe uiteinde was schroefvormig, lepelvormig of schulpvormig uitgesmeed; de laatste werd gebruikt om al geboorde gaten te verwijderen.

2. de fretboor, een kleine schroef-avegaar.

3. de borstboor was een verlengde avegaar, waardoor deze met grotere kracht met het lichaam tegen en door het hout kon worden gedrukt. Deze werd gebruikt bij hardere houtsoorten.

4. de omslagboor of zwengelboor. Deze is (-vormig en heeft een ronde, draaibare knop aan de bovenkant, die „druif” werd genoemd.

Al deze boren zijn, zij het sterk verbeterd, nog steeds in gebruik. Latere boren zijn o.m. de drillboor en de ook al vanuit de middeleeuwen ontwikkelde boormachine.

Bord. is een oud woord voor plank. Ook gebruikt voor legplank in kasten (kastborden). Zie bij **Bebording**. Ook geschreven: bort.

Borg. steun- of schoorpaal als stut bij een hek.

Van onze correspondenten

Een inwoner van Krommenie aan de Noorderhoofdstraat maakte mij attent op de aanwezigheid van een tuinluchthuis achter het pand Noorderhoofdstraat 23. Het luchthuis is bijna geheel door klimop begroeiing aan het oog onttrokken en het verkeert in zeer slechte toestand. Het ligt aan de sloot en is vanaf de overkant, het terrein naar het bejaardencentrum „Durghorst”, te zien. In verband met mogelijke uitbreidingsplannen van het genoemde pand no. 23 zal het de vraag zijn of dit, overigens niet beschermde, maar wel belangrijke monument uit de Zaanse woon- en bouwcultuur, bewaard kan blijven. We hopen, dat de eigenaar toestemming wil verlenen om het in ieder geval op te meten en te fotograferen.

G.H. Smit.

Enige tijd geleden zijn restauratieplannen ingediend voor het pand Noorderhoofdstraat 45, Krommenie. De eigenaar, fa Reyne, heeft thans alle vergunningen rondgekregen en hoopt nu spoedig met de restauratiewerkzaamheden te starten.

G.H. Smit.

Zorgen om de Kalverpolder

In het verleden is verbitterd gestreden om het behoud van de Kalverpolder. Het ging tegen woonbebouwing. Maar nu is er een ander gevaar n.l., dat de polder grotendeels braak komt te liggen, wegens het feit, dat een aantal boeren geen opvolger hebben.

In tegenwoordigheid van een vertegenwoordiger van Staatsbosbeheer, heeft nu op 20 mei een vergadering plaats gehad, waar alle verenigingen en stichtingen, die maar enigszins belang hebben bij het bewaren van deze unieke polder, bijeen kwamen. Unaniem was men van mening dat alle krachten moeten worden gebundeld. In welke vorm, is nog een punt van overleg, maar het begin is er. In september a.s. komt men weer bijeen. Het gaat om het verwezenlijken van een beheersplan met het oog op het behoud van het karakter van dit weidegebied.

ZAANS SCHOON

Gortershoek, Zaandijk

In ons nummer van december 1979 schreven wij over het „Bestemmingsplan Lagedijk en omgeving”. Dat bestemmingsplan is er nog niet, maar wel is in oprichting een Vereniging van bewoners Gortershoek, die dat doel nastreeft. In maart j.l. is er een zeer geanimeerde vergadering gehouden, waar door deskundige sprekers alles nog eens duidelijk is belicht.

Skeve Skans, Oostzijde 242 Zaandam

In de mogelijkheid voor restauratie van de Skeve Skans, een pand daterende uit de 18e eeuw, komt nu eindelijk meer schot. Het pand is in tweeën bewoond en de schoenmaker Postma is inmiddels verhuisd. Als mevr. Feeke, de andere bewoonster kan verhuizen is de weg vrij. Het is wel de hoogste tijd; het pand moest snel gestut worden.

Hoek Zuideinde – Eendrachtstraat, Koog

Aan dit pand, dat meer dan 200 jaar oud is en waarvan het voorste gedeelte al geruime tijd met dichtgespijkerde ramen stond, wordt nu met man en macht gewerkt. Verwacht wordt dat het eind 1980 in zijn oude glorie is hersteld.

Westzijde 267 Zaandam

Dit huis is gelegen tussen de Texelstraat en Schiermonnikoog. Reeds geruime tijd is men bezig met de volledige restauratie en opbouw van dit houten pand. De houtbouw rechts van de woning en de achterbouw gaan weer geheel tot hun recht komen.

Het prentenwinkeltje Zaanse Schans

Na de verhuizing van de zeefdrukker H. de Graaff, is de beeldende kunstenaar Han Koning in dit pand getrokken. In de prentkamer is kleine grafiek te zien van Zaanse kunstenaars en van eigen werk. Verder verkoopt Han Koning boeken over de Zaanstreek. In april j.l. heeft hij er een expositie gehouden van eigen werk, volgens een geheel nieuwe techniek, die veel bezoekers trok.

Fietspad langs de Kalverringdijk

In ons nummer van september 1978 berichtten wij over de plannen tot aanleg van een fietspad langs de Kalverringdijk ten noorden van de Schans. Thans kan worden medegedeeld, dat dit pad reeds geruime tijd is gereedgekomen. Een grote verbetering, vooral voor hen, die de molens wandelend willen bezoeken en die voorheen altijd gestoord werden door fietsers en brommers.

BERICHTEN

Collectie van alle nummers „Anno 1961”

Voor de liefhebbers zijn te koop 10 collecties van alle tot nu toe verschenen nummers van ons orgaan. Ze zijn opgeborgen in twee originele bordcartonnen mappen. Een aantal exemplaren zijn fotocopies. De prijs inclusief de mappen, bedraagt: f 90,- contant als ze worden afgehaald bij de heer B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans. 1509 BW Zaandam. tel. 156833, gironr. 626379. Het is ook mogelijk om de collecties per giro te bestellen. De kosten voor toezending bedragen f 5,50 en het over te maken bedrag is dan f 95,50.

Contributie

De penningmeester is niet ontevreden over de binnenkomst van de accept-giro's. Bovendien hebben velen hun contributie verhoogd. Maar alles is nog niet binnen. Voor zover u de accept-giro nog hebt liggen, wilt u ons dan verblijden door spoedige betaling?

Vervolg:

De artikelen „Van Bouwval tot Monument” zullen in het eerstvolgende nummer van „Anno” worden voortgezet.

Boekje Bakkerij Museum

Over de geschiedenis van het huis waarin het Bakkerij Museum gevestigd is, is een boekje verschenen getiteld „In de gecroonde duivecater”. Het is een gezellig geïllustreerd werkje, geschreven door de Gemeente-archivaris van Zaanstad.

De prijs is f 2,-; per post f 2,80, te bestellen bij de heer B. IJskes (zie boven).

Een teleurstellend bericht

Een teleurstellend bericht.

In juni 1979 is door onze correspondent de heer Kwadijk gepleit voor het behoud van de z.g. „Doofpot”. Het ging over een tot woonhuis verkleinde molen in de buurt van Neck. De plannen kregen al vastere vorm. Helaas is deze doofpot begin mei onherstelbaar door brand verwoest.

Er wordt gedacht aan boos opzet. Als dat waar zou zijn, is het wel teleurstellend, als in deze tijd, waarin velen werken aan het behoud van het streekeigene, zoiets nog mogelijk is.

Een hartelijk welkom, gericht aan de volgende nieuwe leden:

De heer en mevrouw Heegstra-Holtkamp
De heer Th. Visser
De heer H.A. Brus
De heer Hoffmann
De heer J.G. Eelkman Rooda
De heer J. Evenhuis
De heer J. Goedhart
De heer W. Jacobsen
De heer J.H. Koning
De heer A.H. van der Meer
De heer J.G. Trampe
VI:ZINO Schadeverzekeringen
De heer S.S. Hoogterp

Aalsmeer
Akersloot
Amsterdam
Amsterdam
Bilthoven
Scheveningen
Wormerveer
Wormerveer
Zaandam
Zaandam
Zaandam
Zaandam
België

Vereniging „Vrienden van het Zaanse Huis”

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967.

Secr.: R. de Hoog, Zonnewijzerspad 8, 1509 BW Zaandam

Penningmeester: J. Benjamin, T. Slagterstraat 1, 1551 CE Westzaan

Postgiro 742899 ten name van:

Penningm. Ver. Vrienden v.h. Zaanse Huis, Westzaan

Redactie „Anno 1961”: Ads Bouman; S. de Jong; M. van Leeuwen-Enklaar en M.L. Tiesinga-Autsema.
